

МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ІДЕНТИФІКАЦІЇ ДЕПРЕСИВНИХ РЕГІОНІВ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Олійник Алла Дмитріївна

Науково-дослідний центр індустріальних проблем розвитку НАН України

В статті на підставі дослідження праць провідних зарубіжних та вітчизняних науковців запропоновано методологічний підхід до ідентифікації депресивних регіонів країни, виходячи з основних соціальних та економічних показників. Запропоновано основні ознаки-індикатори визначення фонових та кризових депресивних регіонів.

In the article on the basis of research of labours of leading foreign and domestic research workers the methodological going is offered near authentication of the depressed regions of country, coming from basic social and economic indexes. The basic signs-indicators of determination of the base-line and crisis depressed regions are offered.

Ключові слова: депресивний регіон, класифікація, соціально-економічний розвиток, тенденції, рівень життя населення.

Актуальність проблеми. Стратегічною метою сучасної соціальної політики в Україні є підвищення якості життя населення. Це означає, що соціальний напрям є сьогодні одним з основних. Він передбачає забезпечення соціальної безпеки громадян, створення умов для повної реалізації їх права на працю, достатній життєвий рівень, зняття і пом'якшення соціальних суперечностей на підставі впровадження гуманної і справедливої політики.

Особливе місце в напрямі оптимізації соціального розвитку посідає визначення такого базового концептуального положення як узгодження соціальної справедливості та економічного розвитку регіонів країни. Складний процес розвитку сучасного соціального буття свідчить про відсутність автоматизму в соціальній політиці і об'єктивну необхідність керованості цим процесом, виходячи з того, що потенціал кожного з регіонів України суттєво відрізняється. Є самодостатні, розвинені регіони, а є депресивні, відсталі з дуже низьким рівнем життя населення, в яких накопичуються такі найпоширеніші кризові соціальні явища як зростання безробіття, злиденності, злочинності, захворюваності серед населення і з часом – зникнення високоорганізованого урбаністичного середовища життя.

Подолання таких негативних явищ вимагає вирівнювання соціально-економічного розвитку регіонів. Це викликає необхідність вирішення ряду багатьох проблем як методологічного (з точки зору визнання депресивних регіонів, територій тощо), так і економічного характеру в напрямі концентрації зусиль і бюджетних коштів на розвиток таких територій країни.

Аналіз останніх наукових досліджень і публікацій. Питання ідентифікації регіонів і визначення серед них депресивних розглядаються в роботах Б.Бутса, С.Дробишевського, О.Кочеткової, Т.Мальгінова, В.Петрова, А.Новікової, О.Мартінова, В.Віноградова, Т.Нефьодової, О.Трейвиш та ін. [2-8].

Серед основних груп показників, які використовуються в розглянутих наукових роботах для класифікації регіонів, наступні:

рівень життя населення; інвестиційна діяльність в регіоні; економічний потенціал регіону [2];

рівень життя населення; стан ринку праці; стан промислового виробництва; соціальна інфраструктура; економічна ситуація [3];

економічний потенціал регіону; сировинний та експортний потенціал території; рівень життя населення; економіко-політична ситуація [4].

В роботі [4] підкреслюється, що базовим положенням класифікації регіонів є моніторинг їх соціально-економічного розвитку і формування просторових параметрів довгострокового прогнозу розвитку. В даній роботі за цією ознакою виділені три основні типи регіонів:

регіони – локомотиви росту, з високим рівнем соціально-економічного, науково-технічного і кадрового потенціалів;

опорні регіони, до складу яких входять сировинні та старопромислові регіони;

депресивні регіони, які характеризуються значним спадом виробництва в основних галузях економіки;

особливі регіони (спецтериторії).

Відмінністю депресивних регіонів в Російській Федерації є те, що при більш низьких, ніж в середньому по країні, економічних показниках, у минулому це були розвинені райони, які по певним позиціям займали одне з провідних місць в економіці країни.

Характерними ознаками депресивних регіонів в РФ є значне падіння обсягів виробництва в провідних галузях за останні 10 років, низький рівень життя населення, високий рівень соціальних конфліктів та злочинності, високий рівень безробіття. За цією класифікацією в РФ п'ятдесят чотири регіони віднесені до депресивних, двадцять чотири – до опорних і тільки 10 – до регіонів – локомотивів економічного росту [4].

В роботі [2] за рівнем життя населення виділено наступні типи (класи) регіонів:

регіони зі стабільно високим рівнем життя;

регіони зі стабільно низьким рівнем життя;

регіони, в яких спостерігається підвищення рівня життя;

регіони, в яких спостерігається зниження рівня життя;

регіони з нестійкою ситуацією і коливанням рівня життя із року в рік.

В Україні в 2007 р. за результатами моніторингу забезпечення соціально-економічного розвитку регіонів України було визначено три їх основні групи [5].

Перша група – це регіони-лідери (5 регіонів), що досягли значного покращення показників соціально-економічного розвитку. До цих регіонів було віднесено м.Київ, Дніпропетровську, Полтавську, Рівненську та Івано-Франківську області.

Друга група – це регіони-середняки (17 регіонів), до яких було віднесено Вінницьку, Волинську, Донецьку, Житомирську, Закарпатську, Запорізьку, Київську, Львівську, Миколаївську, Одеську, Харківську, Херсонську, Хмельницьку, Черкаську, Чернівецьку області, м.Севастополь та Автономну республіку Крим.

Третя група – регіони-аутсайтери (5 регіонів). В цю групу увійшли Тернопільська, Луганська, Кіровоградська, Чернігівська та Сумська області.

В роботі [3] розглядається поняття «слаборозвинений регіон» як «територія з рівнем розвитку промислового виробництва значно нижчим, ніж в середньому по країні». До слаборозвинутих регіонів в Україні автор цієї роботи відносить Полісся, Поділля, Закарпаття.

Поняття «депресивний регіон» в даній роботі визначається як «промислово розвинута територія, кризовий стан якої є виявом структурної кризи економіки та нерівномірності розвитку промислового виробництва за галузями та регіонами України». До таких територій автор відносить монофункціональні малі міста та промислові вузли, де зосереджені підприємства гірничодобувної, металургійної та хімічної промисловості, машинобудування. Зупинка більше двох підприємств таких крупних виробництв з часом призводить до повної деградації міст чи селищ, руйнування соціальної інфраструктури у зв'язку з відсутністю джерел наповнення місцевого бюджету.

Таким чином, аналіз останніх наукових досліджень свідчить про те, що в багатьох роботах звертається увага на необхідність ідентифікації як слаборозвинених, так і депресивних регіонів, пропонуються різні групи основних показників – ознак та класифікацій їх типів (класів).

В сучасних умовах світової фінансово-економічної кризи поняття «депресивний регіон» може торкнутись багатьох з них. Тому традиційна трактовка ознак-індикаторів депресивних регіонів потребує уточнення.

З урахуванням загального депресивного стану економіки країни мова повинна йти, на нашу думку, про визначення фонових і кризових регіонів та надання статусу депресивних лише тим регіонам, які мають явні ознаки кризових. Це означає, що політика держави стосовно депресивних територій повинна бути ще більш селективною.

Виходячи з цього, **мета роботи** полягає в тому, щоб розробити методологічний підхід до визначення фонових і кризових депресивних територій на підставі певних ознак-індикаторів в сучасних умовах економічного розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Згідно з Законом України «Про стимулювання розвитку регіонів» депресивна територія – це «регіон чи його частина (район, місто обласного значення або кілька районів, міст обласного значення), рівень розвитку якого/якої за показниками, визначеними цим Законом, є найнижчими серед територій відповідного типу» [1].

Депресивні території згідно з цим Законом України поділяються на такі чотири групи: регіони; промислові райони – райони, в яких частка зайнятих у промисловості перевищує частку зайнятих у сільському господарстві; сільські райони – райони, у яких частка зайнятих у сільському господарстві перевищує частку зайнятих у промисловості; міста обласного значення (рис.1).

Регіони в Україні визнаються депресивними, якщо в них протягом останніх п'яти років фіксуються найнижчі середні показники валової доданої вартості в розрахунку на одну особу [1].

Серед промислових районів до депресивних відносяться такі, у яких протягом останніх трьох років є найвищими середні показники рівня безробіття, зайнятості у промисловості, найнижчий обсяг у промислового виробництва на одну особу та найнижчий рівень середньої заробітної плати.

Серед сільських районів до депресивних відносяться такі, у яких протягом останніх трьох років є найнижчими показники щільності сільського населення, а також природного приросту населення, найвищою – частка зайнятих у сільському господарстві; найнижчим – обсяг виробництва сільськогосподарської продукції на одну особу та найнижчим – рівень середньої заробітної плати серед регіонів країни.

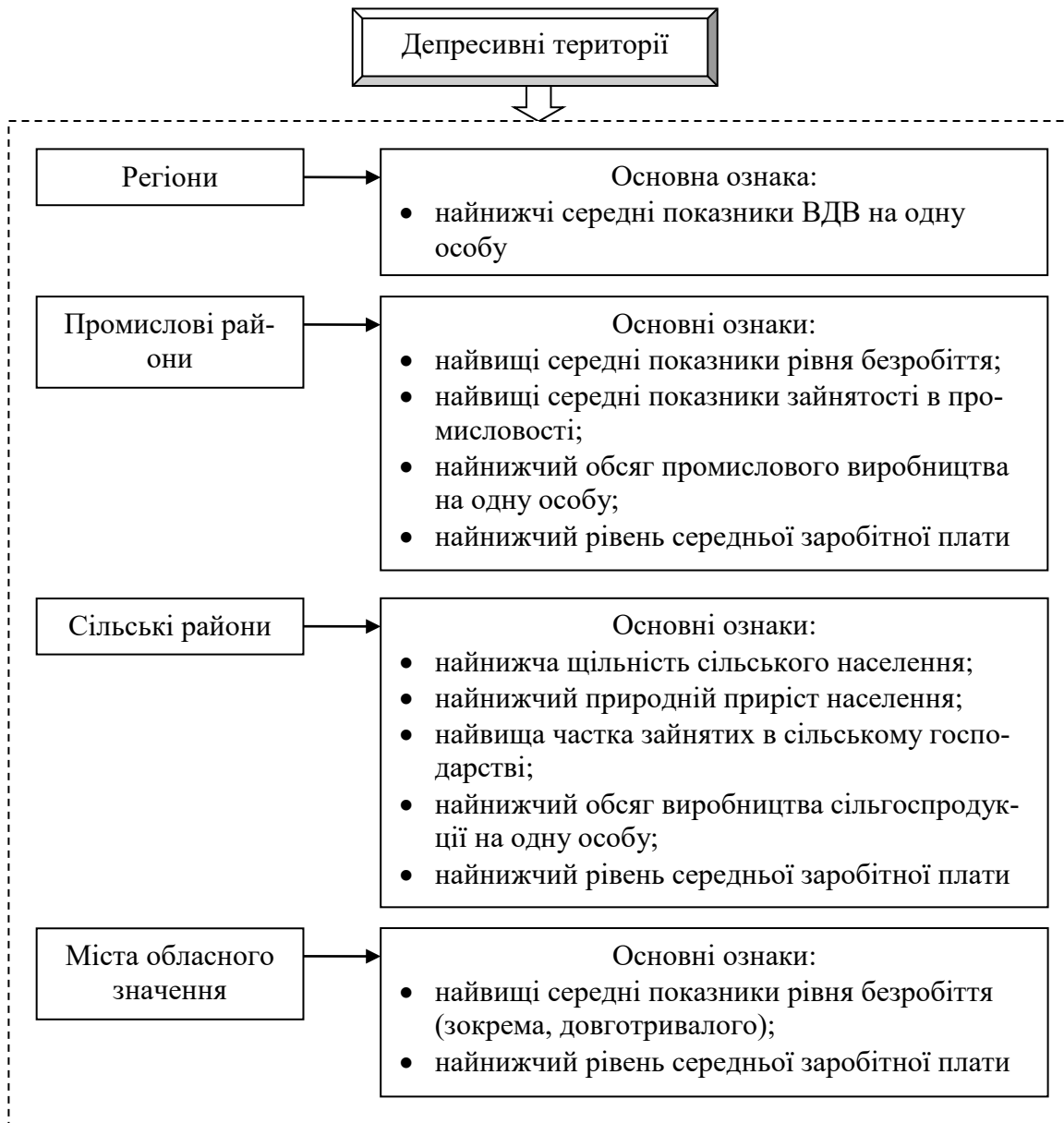

Рис.1. Види депресивних територій та їх ознаки згідно з Законом України «Про стимулювання розвитку регіонів» [1]

Серед міст обласного значення до депресивних відносяться міста, у яких протягом останніх трьох років є найвищими середні показники рівня безробіття, зокрема, що є дуже важливим, - довготривалого безробіття та найнижчим рівень середньої заробітної плати зайнятих в економіці.

В Законі України [1] визначено, що строк, на який території надається статус депресивної, не може перевищувати семи років.

Промислові та сільські райони, а також міста обласного значення, визнаються депресивними тільки у разі відповідності показників розвитку одночасно всім критеріям, наведеним вище.

Узагальнюючи основні показники, за якими регіони, промислові і сільські райони, а також міста обласного значення визнаються депресивними, слід відзначити, що серед них не враховуються такі найважливіші зміни (виходячи із сучасних тенденцій соціально-економічного розвитку регіонів країни), як рівень абсолютної бідності (частка населення з доходами, нижчими за прожитковий мінімум); обсяг валового регіонального продукту на одну особу; кількість споживчих коштів у доходах населення; кількість безробітних на одну вакансію; демографічне навантаження (відношення чисельності населення в непрацездатному віці до чисельності населення в працездатному віці); рівень захворюваності населення на туберкульоз та СНІД.

Індикатором оцінки депресивності регіону з точки зору медико-екологічної ситуації може виступати, на нашу думку, і показник тривалості життя населення.

За цими ознаками депресивні регіони України можна поділити на фонові (або проблемні) та кризові (рис.2).

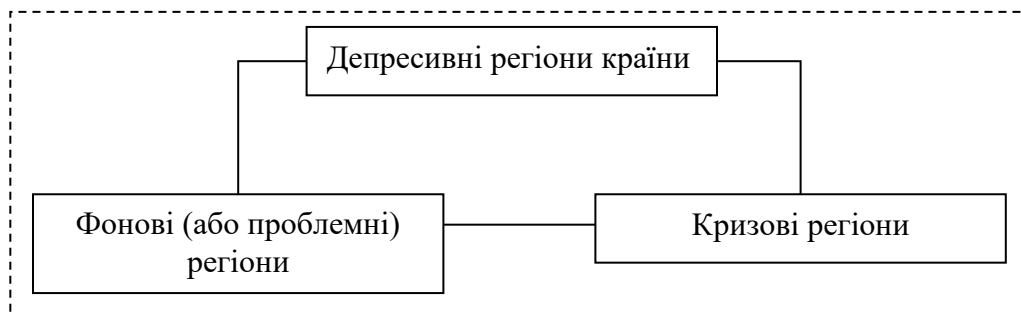

Рис.2. Підтипи депресивних регіонів країни

Регіони, де 75% цих показників мають найгірші значення, необхідно відносити до фонових або проблемних. Регіони, де питома вага всіх визначених показників складає 90% і більше, - до кризових.

Кількісні критерії визначення кризових регіонів необхідно доповнювати експертною оцінкою з метою, по-перше, підтвердження неможливості зняття надвисоких депресивних напруг за рахунок внутрішніх ресурсів регіону, по-друге, з метою розробки сценаріїв покращення соціально-економічної ситуації в кризових регіонах.

Сума коштів, що повинна передбачатись на фінансування програм подолання депресивності в таких регіонах протягом одного року з державного бюджету, не повинна бути меншою ніж 0,4 відсотка доходної частини державного бюджету за відповідний період. Зараз вона складає 0,2 відсотки [1].

Висновки та перспективи подальших наукових розробок. Запропонований методологічний підхід до визначення депресивних регіонів країни за тенденціями їх соціально-економічного розвитку на підставі запропонованих індикаторів дозволить:

по-перше, виділити серед депресивних регіонів фонові та кризові, які характеризуються специфічними рівнем і динамікою показників соціально-економічного розвитку;

по-друге, сконцентрувати державні, регіональні та інші фінансові ресурси на оздоровленні кризових регіонів;

по-третє, своєчасно розробити програму подолання потенційного стану кризових регіонів серед фонових або проблемних.

Перспективи подальших наукових розробок полягають в обґрунтуванні основних напрямів і принципів: перетворення депресивних регіонів, що постраждали від гірничодобувного та металургійного виробництва, а також відродження кризових зон у середніх і великих містах різних регіонів країни у напрямі оздоровлення соціально-економічної ситуації.

Серед основних напрямів оздоровлення соціально-економічної ситуації в депресивних регіонах країни вбачаються активна реструктуризація існуючих підприємств, диверсифікація промислових виробництв; створення нових підприємств і, відповідно, робочих місць; надання адресної допомоги найбільш вразливому населенню, а також цільових кредитів на житлове будівництво.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Закон України «Про стимулювання розвитку регіонів» від 8 вересня 2005 року, №2850-IV / Відомості Верховної Ради. – 2005. - №51. – ст.548.
2. Типология российских регионов // Авторский коллектив: Б.Бутс, С.Дробышевский, О.Кочеткова, Г.Мальгинов и др. – Москва, 2002. - 196 с. / www.iet.ru
3. Новікова А.М. Депресивні території: європейський досвід та проблеми України / http://www.niisp.gov.ua/vydanna/panorama/2000_3-4.php
4. Новый подход к типологии регионов Российской Федерации / <http://www.minregion.ru/WorkItems/NewsItem.aspx?NewsID=492>
5. Інформаційно-аналітичні матеріали щодо економічного та соціального розвитку регіонів України у I кварталі 2007 року // www.kmu.gov.ua
6. Семена Н. Депрессивные регионы: как вызвать «скорую помощь»? // Зеркало недели. – 2004. - №3 (488).
7. Мартынов А.С., Виноградов В.Г. Медико-экологическая оценка условий жизни населения. Типология регионов России по комплексу показателей здоровья населения и формирующих его факторов. – Москва: Весь мир, 1998. - 280 с.
8. Нефедова Т.Г., Трейвиш А.И. «Сильные» и «слабые» города России. – Москва: Наука, 1997. – 122 с.
9. Макаров Л.М. Взаимосвязь факторов экономического роста в трансформируемой экономике России / Челяб. гос. ун-т. – Челябинск, 2004. – 161 с.